

A radikalizmus szociális reprezentációja fiatalok körében

MURÁNYI ISTVÁN

Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézet

ABSZTRAKT

A tanulmányban egy nemzetközi kutatás (Myplace) adatait felhasználva, politikai szocializációs szempontból lényegesen eltérő két városban (Ózd és Sopron) élő 15–26 éves fiatalok radikalizmus értelmezését a szociális reprezentáció elmélet alapján vizsgáltuk. Az elméletre épülő egyik empirikus módszernek megfelelően, a 2012-ben lebonyolított kérdőíves adatfelvétel során asszociációs válaszok kvantifikálásával a radikalizmus reprezentációjának strukturális és tartalmi jellemzését követően a fiatalokra jellemző nacionalizmus és a demokratikus alapelvekhez való viszony, valamint a radikalizmus reprezentációjának kapcsolatát elemeztük.

KULCSSZAVAK: radikalizmus, szociális reprezentáció, nacionalizmus, demokratikus alapelvek, asszociáció

ABSTRACT

The social representation of radicalism among young people

In the study, using data from an international research (Myplace), relying on the theory of social representations, we examined the understanding of radicalism of young people aged 15 to 26 and living in two towns in Hungary (Ózd and Sopron) which differ significantly regarding their political socialization. In accordance with an empirical method based on the theory, we analyzed the relationship between young people's attitudes towards nationalism and the democratic principles and the representation of radicalism, following the structural and content characterization of the representation of radicalism through the quantification of associational responses received in the questionnaire survey conducted in 2012.

KEYWORDS: radicalism, social representation, nationalism, democratic principles, association

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

Bevezetés

A tanulmányban egy nemzetközi kutatás adataira támaszkodva vizsgáljuk a magyar fiatalok radikalizmusról kialakult szociális reprezentációját. A kérdőíves kutatás a Myplace projekt¹ keretében 2012. június-júliusban két magyarországi kisváros (Sopron és Ózd) 15–26 éves lakosságának N=600-600 fős valószínűségi mintáján készült.²

A projekt koncepciója szerint a fiatalok radikalizmusának részvételi formáit befolyásoló tényezők és az aktivizmus motivációinak mikroszintű megismerése a helyi környezethez kapcsolódik. A jól megválasztott helyszín adatai jobban reprezentálják az országon belüli jellegzetességeket, mint a nemzeti szintű átlagolt adatok. Mivel a fiatalok radikalizálódását meghatározó tényezők (nyilván) országoként és országon belül is sokfélék lehetnek, ezért a kutatási helyek kiválasztásához nem közös kritériumokat, hanem olyan lehetséges helyi tényezőket jelöltek ki³, amelyek összefügghetnek a radikalizmusra való fogékonysággal (Pollock – Hilary 2012).

A Myplace egyik kiemelt kutatási célja az volt, hogy az európai fiatalok körében mennyire elterjedt és milyen mértékben támogatják a szélsőjobboldali ideológiát, hogyan jellemezhetők a különböző kisebbségi csoportokkal szembeni negatív attitűdök (xenofóbia, kirekesztés, jóléti sovinizmus).

A szélsőjobb/ radikalizmus témakört elméleti szempontok alapján tárgyaló hazai politikatudományi írások egyik része a Jobbik Magyarországért Mozgalom választási sikerének magyarázatával (Karácsony – Róna 2010, Tóth – Graczár 2012), a másik része a szélsőjobboldal meghatározásának (Filippov 2011), illetve a Jobbik-jelenséget elemző szerzőket is foglalkoztató témával, a szélsőjobboldali szervezetek kategorizációjának problémájával foglalkozik (Gimes et al. 2008, 2009).

Az egyre növekvő számú hazai empirikus kutatások közt módszertani szempontból izgalmas és az eredményeket tekintve is hasznos az a politikatudományi analízis, amely a társadalmi kapcsolathálózati elemzés (Social Networks Analysis) segítségével az interneten elérhető adatok alapján a nemzeti radikális és szélsőjobboldali, valamint a Gárdák közötti kapcsolatháló létezésével és működésével foglalkozik (Malkovics 2013). Az online kutatások közül módszertani és elméleti szempontból is kiemelkedik a Jobbik Magyarországért Mozgalom Facebook oldalának rajongói körében végzett vizsgálat, melynek eredményeit offline kutatások eredményeivel

¹ Memory, Youth, Political Legacy And Civic Engagement, FP7-SSH-2010-1, GA Number: 266831

² A kutatás, illetve a minta további leírását lásd a Metszetek jelen számában Sik Domonkos írásában (A radikalizmus inkubációja Magyarországon - Sopron és Ózd esete). A kutatási téma szempontjából fontos jellemzője a két almintának az etnikai kisebbségek aránya: Ózdon 31 százalék, Sopronban 4 százalék.

³ Néhány javasolt kritérium a helyszínek kiválasztásához: differenciáló társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek politikai örökség; kontinuitás és diszkontinuitás; kisebbségi csoportok közösségi szegregációja és percepciója; populista pártok és társadalmi mozgalmak; ifjúsági szubkultúrák, radikális/populista csoportok integrációja.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Radikalizmusok az új kutatások tükrében*

összehasonlítva ismertetik a szerzők (Bartlett et al. 2013). A felnőtt és ifjúsági korcsoportok körében több olyan vizsgálat is készült, amelynek a szélsőjobboldali/radikális ideológia iránti affinitás volt a tárgya. Kiváló összefoglaló a fiatalokra (16–35 éves korcsoport) vonatkozó országos survey kutatások másodelemzésén alapuló tanulmány, amely sok más téma (nacionalizmus, demokrácia-felfogások, politikai szocializációs jellemzők, autoriter hajlam) mellett a szélsőjobboldali szubkultúrák szerepével és a radikális jobboldali ideológiával foglalkozott (Hunyadi et al. 2013). Az empirikus kutatások közül kiemelkedik a szélsőjobb iránti társadalmi keresletet az ESS (European Social Survey) adatbázisán a Jobboldali Extremizmus Index (Demand for Right-Wing Extremism Index, DEREK) segítségével normál lakossági populáción végzett elemzés (Krekó et al. 2011).

A többségében survey típusú kérdőíves kutatásokról olvasható, korábban hivatkozott hazai beszámolók gyakorlatilag nem foglalkoznak a kulcsfogalmak (szélsőjobb, jobboldal, szélsőség, radikalizmus) mérésére vonatkozó kritériumok (reliabilitás, validitás) megfelelésének problémáival. Többnyire arról sem olvashatunk, hogy a válaszadó fiatalok milyen jelentést tulajdonítanak meghatározó fogalmaknak, milyen dimenziókban és milyen mértékben ismerik a vizsgált fogalmakat. Ennek megfelelően a kutatóknak, illetve a kutatási beszámoló olvasójának leginkább csak feltételezése lehet arról, hogy az előzetes konceptualizálás alapján (vagy annak hiányában) kialakított állításokra (itemekre) vagy direkt kérdésekre reagáló válaszadók milyen szubjektív jelentéssel ruházzák fel a vizsgálat tárgyát jelölő fogalmat.

A pozitivistá szociológiai paradigmától eltérően a Myplace kutatás során az alapvető fogalmak vizsgálata során a lehetséges indikátorok vizsgálata – a valamilyen elmülethez kapcsolódó előzetes értelmezése helyett – a megalapozott elmélet (grounded theory) módszertanát követte. Ennek egyik lehetséges magyarázata: a radikalizmus – hasonlóan a szélsőjobboldal/nemzeti radikalizmus vagy a jobboldali populizmus – fogalmi meghatározása a külföldi és a hazai társadalomtudományi szakirodalomban többnyire azonos jelentéstartalommal, néhány referenciának tekinthető megközelítésen és kategorizáción alapul (Carter 2005, Norris 2005, Mudde 2000). Ennek köszönhetően egy helytelenül vagy egyáltalán nem definiált fogalommal közel azonosnak tekintett másik fogalom szintén pontatlan vagy szintén nem meghatározott. Gyakran egyáltalán nem olvashatunk arról, hogy a vizsgálatokban résztvevő és válaszadó fiatalok milyen jelentést tulajdonítanak a kutatás alapvető fogalmainak, milyen dimenziókban és milyen mértékben ismerik azokat. Ennek megfelelően a kutatóknak, illetve a kutatási beszámoló olvasójának leginkább csak feltételezése lehet arról, hogy az előzetes konceptualizálás alapján (vagy annak hiányában) kialakított állításokra (itemekre) vagy direkt kérdésekre reagáló válaszadók milyen szubjektív jelentéssel ruházzák fel a vizsgálat tárgyát jelölő fogalmat.

Tanulmányunkban a sokszor nem elkülönített fogalmakkal (populizmus, radikalizmus, szélsőség) jelölt témakör egyik meghatározó, a különböző társadalomtudományi kutatásokban és a hétköznapi diskurzusokban egyaránt gyakran előforduló

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Radikalizmusok az új kutatások tükrében*

radikalizmus kifejezés értelmezésére vonatkozó szociális reprezentáció leírására és annak néhány változó alapján történő jellemzésére törekszünk.

A szociális reprezentáció elmélet (Moscovici 1972, 1988) alkalmazását az indokolja, hogy olyan tudásszociológiai elemzésre nyújt lehetőséget, amely nem hipotetikus feltételezésekre (vagy még azokra sem) épül, hanem kommunikáció révén és társadalmi hatásokon keresztül alakult ki. A szociális reprezentációkat a társadalmi alanyok és a különböző társadalmi tárgyak interakciója hozza létre, kifejezik az emberek világképét, amely hozzásegíti őket az ismeretlen befogadásához, amely jelentést ad a környezetüknek és elhelyezi őket abban (Andreouli – Chrysochoou 2015).

A szociális reprezentáció elmélete

A szociális reprezentáció meghatározása – „...a közös jelentések konszenzuális világa, amiben a csoporttagok kommunikálnak és interakcióban vannak” (Purkhardt 1993: 75) – és folyamata (lehorgonyzás és objektiváció) szorosan kapcsolódik a társadalmi identitáshoz, mivel tartalmazza a csoporttagoknak a közös világukról alkotott interpretációját. A szociális reprezentáció elmélete ily módon közeli kapcsolatot feltételez a szociális reprezentáció és a csoportfolyamatok, különösen a szociális identitás létrehozása és kifejezése között.

A szociális reprezentációk integrálják az egyéni gyakorlatokat, ugyanakkor kollektív szociális normákat, értékeket és tudásokat prezentálnak (Meier – Kirchner, 1998). A csoportban zajló interakciók során keletkező szociális reprezentációk gyakran narratív formában jelennek meg, biztosítva a csoport történetiségét és időbeni folytonosságát (Vincze – Kőváriné, 2003).

A radikalizmus szociális reprezentációjának empirikus vizsgálatát az asszociációs kérdéseinkre⁴ adott három lehetséges válasz alapján végeztük. A szociális reprezentáció elmélete, illetve az eredeti teóriához kapcsolódó további elméletek közül Jean-Claude Abric „központi mag elmélet”-ének (Central Nucleus Theory, a továbbiakban: CNT) modelljét alkalmaztuk a szabad asszociációs kérdésekre adott válaszok elemzésére (Abric 1994a). A CNT Serge Moscovici szociális reprezentáció általános elméletéhez (Moscovici 1976) kapcsolódó kiegészítő megközelítés, melynek elméleti és módszertani továbbfejlesztéséhez más kutatók (Verges, Gruimelli, Rouquette, Moliner, Morin) is hozzájárultak. Az elmélet azon a feltevésen alapul, hogy a szociális tárgytól függetlenül bármely szociális reprezentáció egy kettős rendszerbe rendeződik. E kettős rendszer fő funkciója, hogy fenntartsa a reprezentáció stabilitását a csoporton belül, amely azt közvetíti. Másként fogalmazva, a rendszer stabilizálja a jelentéseket, melyeket a csoporttagok a reprezentáció tárgyával összekapcsolnak.

⁴ Mi jut eszedbe elsőként, ha az a szót halod, hogy radikalizmus? Másodikként: / Harmadikként:

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Radikalizmusok az új kutatások tükrében*

A központi mag elmélet szerint a reprezentáció egy olyan hiedelemkészlet, amely egy mag köré szervezett perifériás elemeket tartalmaz. A mag korlátozott számú hiedelmekből áll, melyeknek értelmezése és elfogadása jelentős a csoporton belül, és időben is rendkívül stabilak. Ezzel ellentétben a perifériás hiedelmek száma nagyobb lehet, eloszlásuk egyenlőtlen a csoportban és idővel változnak (Moliner – Abric 2015).

A CNT feltevéseinek és téziseinek részletes ismertetését mellőzve, a továbbiakban az elmélet logikáját és a kapcsolódó módszertani keretet foglaljuk össze (Sá 1995).

A központi mag identifikálásának módszertani lehetősége az a javaslat, amely szerint a központi kogníciókat mennyiségi és minőségi tulajdonságok jellemzik (Moliner 1994). A centrális elemek kvalitatív tulajdonságai közvetlenül a szociális reprezentáció elméletéből erednek és a központi helyzetet biztosítják. Ebben az értelemben egy adott kogníció azért központi, mert szoros kapcsolatban van a reprezentáció tárgyával, szimbolikus érték és asszociatív erő jellemzi. A centrális elemek kvantitatív tulajdonságai a kvalitatívból erednek, azok következményei. Ezek az elemek „kiugrás”-ként (saliency) jellemezhetők: például milyen gyakran és/vagy azonnal mutatják a reprezentáció tárgyát, és hány kapcsolatot tartanak a reprezentáció más elemeivel.

Az általunk követett egyik konkrét empirikus módszer (Verges 1992) alapján az állapítható meg, hogy az alanyok legfeljebb három szóval (vagy értelmezhető narratív reagálással) asszociáltak a felkínált – esetünkben a radikalizmus – szóra. Az asszociációkat a jelentések közötti hasonlóságok alapján szemantikai kategóriákba soroltuk. Az adatelemzés során két kritériumot használtunk: az *előfordulási gyakoriságot*, illetve a *felidézés sorrendjét*. A kettős elemzés alapja az volt, hogy a gyakoribban és gyorsabban felidézett kategóriák nagyobb valószínűséggel tartoznak a központi maghoz. A tulajdonságokat egytől háromig súlyoztuk, annak megfelelően, milyen sorrendben idézték fel a kategóriákat (az alacsonyabb pont gyorsabb reagálást jelentett). Ha az átlagos gyakoriságot és az átlagos sorrendet vesszük alapul, akkor a kategóriákat a következő négy csoportba lehetett besorolni:

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

1. táblázat: Az asszociációs kategóriák csoportosítása gyakoriság és felidézési sorrend alapján

1. csoport Átlag feletti gyakoriság Átlag alatti felidézési sorrend	2. csoport Átlag feletti gyakoriság Átlag feletti felidézési sorrend
3. csoport Átlag alatti gyakoriság Átlag alatti felidézési sorrend	4. csoport Átlag alatti gyakoriság Átlag feletti felidézési sorrend

A bal felső sarokban lévő kategóriák – a leggyakrabban előforduló és leggyorsabban reagált – nagyon valószínű, hogy a központi maghoz tartoznak. Ezzel szemben azok, amelyek a jobb alsó negyedben vannak – nagyobb valószínűséggel perifériális helyzetűek. A másik két negyedbe sorolt kategóriákat olyan perifériális kognícióknak tekinthetjük, amelyek szorosan kapcsolódnak a központi maghoz.

Az elemezhető asszociációs válaszok⁵ első szintű kategorizálása során kialakított 28 tematikus csoport felhasználásával (összevonásával) 10 szemantikailag homogén kategóriát képeztünk.⁶

A kialakított kategóriák közül négy (Erőszak, Szélsőség, Rasszizmus, Negatív) esetben az asszociációk említése gyakrabban fordult elő, mint a teljes mintára jellemző átlag (55 említés), míg öt kategóriánál az említések sorrendjének (1 pont: elsőként, 2 pont: másodikként, 3 pont: harmadikként említett) átlaga kisebb, mint a minta sorrend átlaga (1,5).

2. táblázat: Az asszociációs kategóriák képzése: említési gyakoriság és sorrend

	Említés (összes)	Rangsor
Erőszak	123	1,390
Szélsőség	87	1,229
Rasszizmus	69	1,710
Negatív	83	1,614
Politika	46	1,369

⁵ A teljes mintában az első asszociációs kérdésre a válaszadók 59%-a nem tudott, míg 11%-a nem akart válaszolni (a második kérdés esetén 77 és 11%, a harmadik kérdésnél 83 és 11% a megfelelő arány).

⁶ A szemantikailag homogén kategóriák és a hozzájuk tartozó asszociációs válaszok tematikus csoportjai: erőszak (erő, harc); szélsőség (szélsőség) rasszizmus (rasszizmus, fajgyűlölet, arab, cigány zsidó); negatív attitűd (elutasítás, negatív, bűn); politika (politika); változás (eltérő, új, terjedő); neutrális (egyéb, semmi, gyökerek), mozgalom (gárda, tüntetés); pozitív attitűd (pozitív, határozott); politikai ideológia (eszme, kommunista, fasizmus).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

	Említés (összes)	Rangsor
Politikai ideológia	24	1,708
Pozitív attitűd	21	1,809
Neutrális	44	1,136
Mozgalom	24	1,708
Változás	27	1,333
MINTA ÁTLAG	55	1,500

Az említések gyakorisága és a sorrend átlagok alapján a CNT modellt követve, négy csoportot képeztünk. Az ózdi és soproni fiatalok radikalizmusra vonatkozó szociális reprezentációjának egyik központi elemében az erő és harc asszociációk szerepelnek (*erőszak*). A másik meghatározó reprezentációs elem a normálistól eltérő, a hétköznapi diskurzusokban többnyire az erőszakkal összekapcsolt deviancia (*szélsőség*). A szociális reprezentáció központi magjához kapcsolódó, ugyanakkor átmeneti, inkább perifériális szerepet betöltő két csoport (2. és 3. csoport) egyikében a rasszizmus és az elutasított kisebbségi csoportok kategória (*rasszizmus*) az elítélő minősítéssel (*negatív*) kapcsolódik, míg a másokban a *politika* és a türelmetlen, gyors változás (*változás*) a semleges viszonyulást kifejező asszociációkkal (*neutrális*) szerepel. Az egyértelműen perifériális pozícióban lévő asszociációs kategóriában (4. csoport) a kedvező megítélést kifejező kategória (*pozitív attitűd*) mellett a szervezetre (*mozgalom*) és politikai világrépre (*politikai ideológia*) vonatkozó asszociációk találhatóak.

3. táblázat: Az asszociációs kategóriák és csoportosításuk

1. csoport: Erőszakos szélsőség Átlag feletti gyakoriság + átlag alatti felidézési sorrend	erőszak, szélsőség
2. csoport: Elutasított rasszizmus Átlag feletti gyakoriság + átlag feletti felidézési sorrend	rasszizmus, negatív
3. csoport: Új politika Átlag alatti gyakoriság + átlag alatti felidézési sorrend	politika, neutrális, változás
4. csoport: Támogatott szervezet Átlag alatti gyakoriság + átlag feletti felidézési sorrend	politikai ideológia, pozitív attitűd, mozgalom

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

A radikalizmus szociális reprezentációjában a központi mag átfogó eleme az erőszak (Erőszakos szélsőség), amelyhez a mag és periféria között a rasszizmus célcsoportokkal és a faji előítéletekkel (Elutasított rasszizmus), illetve a politikával és változással kapcsolatos asszociációk (Új politika) kapcsolódnak.

A reprezentáció sajátossága, hogy meghatározó a fogalomhoz való negatív viszonyulás: a központi mag mellett az egyik közvetítő kategóriában (Elutasított rasszizmus) is jelen van az elutasítás. Ugyanakkor a másik közvetítő kategóriában (Új politika) a politika és változás elemek a semleges asszociációkkal, míg a kifejezetten súlytalan helyzetű (perifériális pozíció), a mozgalomra és ideológiára vonatkozó reagálások az egyértelműen pozitív jellemzőkkel és minősítésekkel (Támogatott szervezet) együtt fordulnak elő.

A fiatalok radikalizmus reprezentációja logikusan interpretálható struktúrába szerveződik. A meghatározó centrális mag mellett a közvetítő kategóriák egyike szintén a fogalom erőszakos jellegét és elutasítását képviseli. A másik két asszociációs kategóriatípus már megengedi a semleges vagy támogatott viszonyulást, de nem centrális pozícióban, hanem a reprezentáció perifériájának részeként.

A radikalizmus szociális reprezentációját jellemző asszociációs csoportok megoszlása közel azonos a teljes mintában és a két almintában, de a csoportok közötti szignifikáns⁷ eltérések figyelemre méltóak: az ózdi fiatalokra 12%-kal nagyobb arányban jellemző a reprezentáció hiánya és mindegyik asszociációs csoport aránya magasabb a soproni fiatalok körében. Ez azt jelenti, hogy a teljes mintára jellemző tendencia a két almintában is változatlan: az extrém módon nagyarányú reprezentációhiány mellett az erőszakos szélsőség és elutasított rasszizmus reprezentációs elemek nagyobb arányban vannak, mint a változást sürgető, de semleges politikai és pozitív mozgalmi reprezentációs tartalmak.

4. táblázat: Az asszociációs csoportok megoszlása (%-ban)

	Teljes minta (N=1187)	Ózd (N=590)	Sopron (N=597)
1. csoport (core) / Erőszakos szélsőség**	15	12	18
2. csoport (átmenet) / Elutasított rasszizmus**	11	8	13
3. csoport (átmenet) / Új politika	9	8	10
4. csoport (periféria) / Támogatott szervezet**	5	3	7
5. csoport (reprezentáció hiány) / Hiány**	70	76	64

⁷ A statisztikai elemzések eredményeinek közlése során a * ($p \leq 0,05$) és a ** ($p \leq 0,001$) jelölések a következő statisztikai próbákra vonatkoznak: khí-négyzet próba (első a zárójelben) és a két mintás T-próba (Independent Samples T test).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – *Radikalizmusok az új kutatások tükrében*

A továbbiakban csupán két változó – nacionalista, illetve autokratikus/demokratikus politikai rendszer attitűd – alapján jellemezzük a radikalizmus szociális reprezentációja vizsgálata során képzett asszociációs csoportokat. Ezt egyrészt a területi korlátok, másrészt a radikalizmus és a két átfogó attitűd közötti egyértelmű és kölcsönös, empirikusan igazolt kapcsolat is indokolja (Csepeli et al. 2015, Mudde 2010, Matthew 2011, Krekó et al. 2011).

A radikalizmus szociális reprezentációjának jellemzése: a nacionalizmus

A lakossági populációt jellemző szélsőjobb iránti társadalmi kereslet empirikus kutatásának meghatározó vizsgálata az ESS (European Social Survey) adatbázisán a Jobboldali Extremizmus Index (Demand for Right-Wing Extremism Index, DEREK) segítségével végzett elemzés. A DEREK-index nem tartalmazza a nacionalizmus kategóriáját, mivel az ESS-vizsgálatokban nem szerepelt a nacionalizmus/nacionalista attitűd mérése. Ennek hiányával a DEREK-indexet kialakító szerzők is tudatában vannak, mivel – a rendszerkritika, elitkritika vagy az előítéletesség mellett – a szélsőjobboldali ideológia egyik „aspektusának” nevezik az ultranacionalizmust (Krekó et al. 2011).

Egy korábbi tanulmányban két kutatás (Myplace, Magyar Ifjúság 2012) adatbázisának felhasználásával igazoltuk, hogy a nacionalizmus fontos indikátora a magyar fiatalok szélsőjobb iránti fogékonyságának, ezért a radikalizmus szociális reprezentációjának további elemzése során felhasználjuk a korábban már alkalmazott nemzeti attitűd-indexet (Murányi 2015).

A MYPLACE kutatás magyar vizsgálatának kérdőívében a nemzeti identitás jellemzéséhez egy nemzeti attitűdökre kidolgozott elméleti modellt alkalmaztunk (Dekker – Malova 1997). Több nemzetközi (Dekker et al. 1996, Dekker et al. 2003) és hazai kutatás (Kelemen 1992, Murányi 2006) is igazolta Dekker és Malova elméleti modelljét, amely a nemzeti attitűdök egyik elemének tekinti az irodalomban többnyire politikai ideológiának, politikai mozgalomnak, nemzetépítési folyamatnak vagy politikai irányultságnak tekintett nacionalizmust.

Az elmélet azt feltételezi, hogy a nemzeti attitűdök a saját nemzetre és országra irányuló érzelmek részeként, típus és erősség alapján elkülöníthetők. A nemzet és az ország iránti nemzeti attitűdök közül egy semleges (nemzeti érzések) és öt pozitív érzelmi típust lehet megkülönböztetni. A hierarchikus struktúrával leírható nemzeti attitűdök fontos jellemzője a kumulatív szerveződés. A nemzethez való tartozás érzését kifejező, elsőként kialakuló nemzeti érzésre sorrendben épülő további nemzeti attitűdök (nemzeti büszkeség, nemzeti preferencia, nemzeti felsőbbrendűség és nacionalizmus) az előzőeket is magukba foglalják. A hierarchia csúcsán elhelyezkedő,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

extrém módon pozitív nemzeti identitást generáló nacionalizmus⁸ egyfajta kombinációja a nemzethez tartozás érzésének, a közös eredetnek, a vérségi kötelékeknek. Emellett támogatja az elkülönült és független államot, elutasítja az országban élő nemzeti és etnikai kisebbségeket és a nemzeti együttműködést (Dekker 1998).

Az osztrák határ melletti Sopronban élő fiatalokhoz viszonyítva, az ózdi alminta tagjait szignifikánsan nagyobb mértékben jellemző nacionalista attitűd az asszociációs csoportokban is (szintén szignifikánsan) inkább jellemzi a kedvezőtlen életfeltételekhez kötött kelet-magyarországi válaszadókat. Az eltérés különösen a centrális maghoz tartozó *Erőszakos szélsőség* és a közvetítő funkciót képviselő *Elutasított rasszizmus* csoportokra jellemző. Az asszociációs kérdésre nem válaszoló (vagy válaszolni nem tudó tanácstalan) ózdi fiatalok szintén nagyobb mértékben azonosulnak a nacionalista kijelentésekkel, mint a radikalizmusra szintén nem reagáló soproni társaik.

5. táblázat: A nacionalizmus dimenzió átlaga az asszociációs csoportokban
(5 fokozatú skála átlagai: 1: egyáltalán nem ért egyet, 5: teljes mértékben egyetért)

	Teljes minta	Ózd	Sopron
3. csoport / Új politika*	3,38	3,59	3,21
1. csoport / Erőszakos szélsőség**	3,33	3,74	3,05
2. csoport / Elutasított rasszizmus**	3,19	3,42	3,06
4. csoport / Támogatott szervezet*	3,09	3,33	2,99
5. csoport / Hiány**	3,26	3,36	3,16
Teljes minta**	3,28	3,42	3,14

A radikalizmus szociális reprezentációjának jellemzése: a demokratikus alapelvek

A Myplace kutatás kérdőívében a politikai rendszerek működésére vonatkozó kijelentésekre adott minősítő válaszok alapján a fiatalok autokratikus és a demokratikus alapelvek iránti attitűdjére lehetett következtetni.⁹

⁸ A Nacionalizmus nemzeti attitűd-index itemei: Úgy érzem, közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal. Azt érzem, a magyarok egy nagy családot alkotnak, amelyhez én is tartozom. Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie. A magyaroknak nem szabadna keveredniük más nemzetekkel. Jobb lenne, ha a nem magyar nemzetiségű emberek kivándorolnának az országból.

⁹ A kérdőívben szereplő kérdés és a kijelentések: Most néhány különböző politikai berendezkedést sorolok fel és ezekről kérem a véleményed. Értékelj minden esetben, hogy a megnevezett politikai berendezkedés nagyon jó, elég jó, elég rossz vagy nagyon rossz módszere az ország kormányzásának! 1. Ha van egy erős vezető, akit nem korlátoz a parlament. 2. Ha demokratikus többpártrendszer van (átkódolva). 3. Ha a hadsereg kormányoz. 4. Ha van olyan ellenzék, amely szabadon kifejezheti nézetét (átkódolva).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

A soproni almintá átlagához viszonyítva, az autokratikus politikai rendszerre és az antidemokratikus alapelvekre vonatkozó index átlaga szignifikánsan magasabb a kelet-magyarországi kisvárosban. A radikalizmus reprezentációja alapján elkülönült csoportok közül – az *Új politika* csoporttól eltekintve – minden esetben szignifikánsan nagyobb mértékben támogatott az autoriter politikai rendszer a kedvezőtlen szocializációs környezettel és feltételekkel jellemezhető ózdi fiatalok körében. Ez különösen a radikalizmusra pozitívan vagy mozgalmi kifejezésekkel asszociáló (*Támogatott szervezet*) csoportoknál figyelhető meg. További sajátosság, hogy a soproni fiatalok csupán abban az esetben utasítják el kevésbé az önkényuralmi és antidemokratikus politikai elveket, amikor a radikalizmust egyfajta semleges politikai változásként (*Új politika*) értelmezik. Mivel ez utóbbi eltérés egyrészt nem jelentős, másrészt nem szignifikáns, azt mondhatjuk, hogy kedvezőtlen szocializációs környezetben a radikalizmus többféle, befogadó vagy elutasított interpretálása egyaránt az antidemokratikus politikai rendszer elfogadását valószínűsíti.

6. táblázat: Az autokratikus politikai rendszer iránti attitűd (0-tól 4-ig terjedő skála átlaga; 0: nagyon rossz, 4: nagyon jó)

	Teljes minta	Ózd	Sopron
5. csoport/ Hiány**	1,42	1,63	1,22
3. csoport / Új politika	1,26	1,19	1,35
4. csoport / Támogatott szervezet**	1,23	1,75	1,00
2. csoport / Elutasított rasszizmus**	1,14	1,42	0,98
1. csoport / Erőszakos szélsőség**	1,01	1,19	0,89
Teljes minta**	1,33	1,56	1,15

Összegzés

Eredményeink szerint a magyar fiatalok lényegesen eltérő lakóhelyi környezetben szocializálódtak és különböző szociokulturális jellemzőkkel leírható két csoportját a radikalizmus sajátos reprezentációja jellemzi. A válaszadó fiatalok jelentős része nem akart, vagy nem tudott válaszolni az asszociációs kérdésre. Az ózdi fiatalok körében lényegesen magasabb arányban előforduló jelenség feltehetően a reprezentáció hiányát kifejező válaszhiány, amely bizonyára a szocializációs hátrányokkal magyarázható ismerethiánynak köszönhető.

Az értékelhető asszociációk alapján a radikalizmus értelmezésében leginkább a rabbiátus, elutasító és csoportközi előítéletesség a meghatározó, de a semleges poli-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

tikai, illetve a támogatott szervezetre utaló elemek is jelen vannak a változékony és kevésbé rögzült perifériális pozícióban.

Az ország két különböző gazdasági-társadalmi fejlettségű régiójában található, jelen szocializációs feltételeket és életkörülményeket vagy a múlt örökségeit tekintve egyaránt különböző két kisvárosban a fiatalok radikalizmus reprezentációjának struktúrája azonos szerkezetű, azonban az etnikai szempontból is hátrányos helyzetű ózdi fiatalok körében alacsonyabb a radikalizmus jelentéstartalmának értelmezésére vállalkozók aránya.

A radikalizmus szociális reprezentációja alapján elkülönített asszociációs kategóriák és a vizsgált nacionalista és politikai demokrácia indexek közötti kapcsolatok jellemzően eltérnek az ózdi és a soproni almintában, mindezek mellett a kelet-magyarországi kisvárosban élő fiatalokat nem csak a nacionalista attitűd, hanem az antidemokratikus alapelvek és az autokratikus politikai rendszer elutasítása is nagyobb mértékben jellemzi.

Ezek az eredmények csupán jelzik, hogy a hétköznapi politikai és közéleti kommunikációban egységesnek vélt és közel azonos jelentéstartalommal felruházott fogalmak interpretálása nem egyértelmű az eltérő lakóhelyi környezetben szocializálódott és különböző szociokulturális körülmények között élő fiatalok körében. Az általános érvényű igazoláshoz természetesen további elemzések szükségesek, azonban különböző kutatások és elemzések (Sik 1999, Weaver 2006, Szabó 2009, Csepeli et al. 2011) eredményei alapján nem lehetünk optimisták, mivel napjaink magyar társadalmát többnyire a „keleti” nacionalizmus ideáltípusának jegyeivel (antiliberalis, antidemokratikus, antimodernizációs, xenofób) jellemzik.

Irodalom

- Andreouli, Eleni and Chrysochoou, Xenia (2015): Social representations of national identity in culturally diverse societies. In: Sammut, G., Andreouli, E., Gaskell, G. and Valsiner, J. (eds.): *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge. Cambridge University Press: 309–321.
- Bartlett, Jamie – Krekó, Péter – Hunyadi, Bulcsú (2013): „*The rise of populism in Europe can be traced through online behaviour...*” New political actors in Europe: new opposition movements in Hungary’, Demos: London. <http://www.demos.co.uk/publications/newpoliticalactorsineuropenewoppositionmovementsinhungary> Utolsó letöltés: 2016. 09. 01.
- Carter, Elisabeth (2005): *The Extreme Right in Western Europe: Success or Failure?* Manchester: Manchester University Press
- Csepeli, György – Murányi István – Prazsák Gergő (2011): *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon: társadalmi csoportok hierarchiájának látásviszonyai*. Apeiron Kiadó, Budapest

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

- Dekker, Henk – Malova, Darina – Theulings, Remko (1996): What makes a Slovak a nationalist? *A case study*. In: Farnen, R. F., Dekker, H., Meyenberg, R. and German, D. B. (eds.): *Democracy, socialization and conflicting loyalties in East and West. Cross-national and comparative perspectives*. New York: St. Martin's: 139–164.
- Dekker, Henk – Malova, Darina (1997): *Nationalism and its explanations*. Paper presented at the first Dutch-Hungarian Conference on Interethnic Relations. Wassenaar: NIAS
- Dekker, Henk – Malová, Darina – Hoogendoorn, Sander (2003): Nationalism and Its Explanations. *Political Psychology*, 24 (2): 345–376.
- Filippov Gábor (2011): A név kötelez: A szélsőjobboldal kutatásának terminológiai problémái. *Politikatudományi Szemle*, 20 (3): 133–154.
- Goodwin, Matthew (2011): *Right Response. Understanding and Countering Populist Extremism in Europe*. A Chatham House Report. London: The Royal Institute of International Affairs.
- Gimes Gergely – Juhász Attila – Kiss Kálmán – Krekó Péter – Somogyi Zoltán (2008): *Láttelelet 2008. Kutatási összefoglaló az előítéletesség és intolerancia hazai helyzetéről. Helyzetjelentés és javaslatok*. Magyar Antirasszista Alapítvány, Budapest http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/eloiteletesseg_tanulmany_081016.pdf. Utolsó letöltés: 2016. 09. 01.
- Gimes Gergely – Juhász Attila – Kiss Kálmán – Krekó Péter (2009): *Láttelelet 2009: Kutatási összefoglaló a hazai szélsőjobboldal megerősödésének okairól*. Magyar Antirasszista Alapítvány, Budapest http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/lattelelet_2009.pdf Utolsó letöltés: 2016. 09. 01.
- Hunyadi Bulcsú – Juhász Attila – Krekó Péter – Molnár Csaba – Sztás, Katalin (2012): *Lelkes fogyasztók, el nem kötelezett demokraták. Tanulmány a fiatalok demokráciához fűződő viszonyáról*. Political Capital, Budapest http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/PC_BOLL_tanulmany_teljes_FINAL.pdf Utolsó letöltés: 2016. 09. 01.
- Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): A Jobbik titka: A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 19 (1): 31–63.
- Kelemen Ágnes (1999): Nemzeti érzelmek és a kisebbségek iránti attitűdök a mai Magyarországon. *Szociológiai Szemle* 9 (2): 77–101.
- Krekó Péter – Juhász Attila – Molnár Csaba (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20 (2): 53–79.
- Malkovics Tibor (2013): A magyar jobboldali (nemzeti) radikálisok és a hazai „gárdák” az internetes kapcsolathálózati elemzések tükrében. *Médiakutató* nyár: 29–50.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

- Meier, Katja – Kirchler, Eric (1998): Social Representations of the Euro in Austria. *Journal of Economic Psychology* 19 (6): 755–774.
- Moliner, Pascal (1994): Les méthodes de repérage et d'identification du noyau des représentations sociales. In: Guimelli, Christian (dir.): *Structures et transformations des représentations sociales*. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel: 199–232.
- Moliner, Pascal and Abric, Jean-Claude (2015): Central core theory. In: Sammut, G., S., Andreouli, E., Gaskell, G. and Valsiner, J. (eds.): *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge Cambridge University Press: 83–96.
- Moscovici, Serge (1972): Society and theory in social psychology. In: J. Israel and H. Tajfel (eds.): *The context of social psychology* (17–68). London: Academic Press: 17–68.
- Moscovici, Serge (1976): *La psychanalyse son image et son public*. Paris, Presses Universitaires de France
- Moscovici, Serge (1988): Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18 (3): 211–250.
- Mudde, Cas (2010): The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics*, 33 (6): 1167–1186.
- Mudde, Cas (2000): *The ideology of the extreme right*. Manchester: Manchester University Press
- Murányi István (2006): *Identitás és előítélet*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- Murányi, István (2015): National identity of Hungarian youth in different socialization environments. In: István, Murányi (ed.): *Eternal return? Young Radicals in Hungary and Europe*. Budapest: L'Harmattan: 133–166.
- Norris, Pippa (2005): *Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press
- Pollock, Gary – Pilkington, Hilary (2012): *The MYPLACE Case Study Approach: A discussion paper*. 21st February, 2012 http://www.fp7-myplace.eu/resources_general.php
- Purkhardt, S. Caroline (1993): *Transforming Social Representations. A Social Psychology of Common Sense and Science*. London – New York: Routledge
- Sá, Celsio Pereira de (1995): *The Central Nucleus Approach to Social Representations*. Paper was presented in the XXV Interamerican Congress of Psychology, San Juan de Puerto Rico. <http://www2.lse.ac.uk/methodologyInstitute/pdf/QualPapers/CELSo-Core-periphery.pdf> Utolsó letöltés: 2016. 09. 01.
- Sik, Endre (1999): The Level and Social Basis of Xenophobia in Contemporary Hungary. In: Zsolt Enyedi and Ferenc Erős (eds.): *Authoritarianism and Prejudice, Central European Perspectives*. Budapest: Osiris: 765–771.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Radikalizmusok az új kutatások tükrében

Szabó Ildikó (2009): Nemzet és szocializáció. L'Harmattan, Budapest

Tóth András – Grajczjár István (2012): A nemzeti radikalizmus. A jobboldali radikalizmus negyedik hulláma Magyarországon. In: Boda Zsolt, Körösesy András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Új Mandátum, Budapest: 83–108.

Verges, Pierre (1992): L'évocation de l'argent: une méthode pour la définition du noyau central d'une représentation. *Bulletin de Psychologie* 45 (405): 203–209.

Vincze Orsolya – Kőváriné Somogyvári Ildikó (2003): A nemzeti identitás reprezentációja a sikeres történelmi regényekben. *Magyar Tudomány* (Új folyam 47.) (1): 58–66.

Weaver, Eric Beckett (2006): *National Narcissism. The intersection of the nationalist cult and gender in Hungary*. Bern: Peter Lang AG. International Academic Publishers